INDIAN JOURNAL OF MALAYALAM LANGUAGE RESEARCH STUDIES (സംസ്കൃതി)
(Open Access, Double-Blind Peer Reviewed Journal)
ISSN Online: ISSN Print

കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലെ ഭാഷാസവിശേഷത

Manoj Manoharan, Research Scholar, Department of Kerala Studies, University of Kerala
Kariavattom Campus, Thiruvananthapuram, Kerala, India.

Article information
Received: 8th January 2025
Received in revised form: 11th February 2025
Accepted: 12th March 2025
Available online: 28th April 2025

Volume: 1
Issue: 1
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15332636

Abstract

Krishnanattam is one of Kerala's ancient art forms, offering new avenues for research into its linguistic elegance and cultural significance. This article explores the historical and contemporary contributions of Krishnanattam and evaluates its influence on the cultural stage.The linguistic style of Krishnanattam reflects the unique amalgamation of Manipravalam. Combining the gravity of Sanskrit with the simplicity of early Malayalam, Krishnanattam stands as a remarkable expression of the Manipravalam tradition. Its devotional and literary qualities are distinctly evident in its songs and dialogues.This article examines the literary attributes of Krishnanattam, the nuanced contributions of the Manipravalam style, and the cultural and linguistic grandeur of this art form.

സാരാംശം

കൃഷ്ണനാട്ടം കേരളത്തിലെ പ്രാചീന കലാരൂപങ്ങളിലൊന്നാണ്, അതിന്റെ ഭാഷാ സൗന്ദര്യവും സാംസ്കാരിക പ്രാധാന്യവും ഗവേഷണത്തിനുള്ള പുതിയ വഴികൾ തുറക്കുന്നു. ഈ ലേഖനത്തിൽ കൃഷ്ണനാട്ടത്തിന്റെ ചരിത്രപരവും കാലികവുമായ സംഭാവനകൾ വിശദീകരിക്കുകയും, അത് സാംസ്കാരികവേദിയിൽ നൽകിയ സ്വാധീനം വിലയിരുത്തുകയും ചെയ്യുന്നു.കൃഷ്ണനാട്ടത്തിന്റെ ഭാഷാശൈലി മണിപ്രവാളത്തിന്റെ അതുല്യ സംയോജനം പ്രതിഫലിപ്പിക്കുന്നു. സംസ്കൃതത്തിന്റെ ഗൗരവവും പ്രാചീന മലയാളത്തിന്റെ ലാളിത്യവും സമന്വയപ്പെടുത്തിയ മണിപ്രവാള പ്രസ്ഥാനത്തിന്റെ പ്രസാധനമായാണ് കൃഷ്ണനാട്ടം മാറുന്നത്. ഇതിന്റെ ഭക്തിയുടേയും സാഹിത്യശൈലിയുടേയും പ്രത്യേകത, പാട്ടുകളിലും സംഭാഷണങ്ങളിലും വ്യക്തമായി കാണപ്പെടുന്നു.ഈ ലേഖനത്തിൽ കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലെ സാഹിത്യഗുണങ്ങളും, മണിപ്രവാളശൈലിയുടെ നർമവുമായ സംഭാവനകളും, ഈ കലാരൂപത്തിന്റെ സംസ്കാരപരവും ഭാഷാപരവുമായ മഹത്തരത്വവും പഠിക്കുന്നു.

പ്രധാന വാക്കുകൾ : കൃഷ്ണനാട്ടം, ചരിത്രം, മണിപ്രവാള പ്രാസ്ഥാനം, കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലെ സാഹിത്യം, ഭാഷ.

ആമുഖം

കേരളത്തിലെ എണ്ണമറ്റ കലാരൂപങ്ങളിൽ കലാമേന്മയിലും മനോഹാരിതയിലും മികച്ചുനിൽക്കുന്ന ഒരു കലയാണ് കൃഷ്ണനാട്ടം. ഇതിലെ കലാസൗന്ദര്യസങ്കല്പ വളരെ സമ്പന്നവും

വികസ്വരവും തനതുമായ നമ്മുടെ സൗന്ദര്യാസ്വാദനപാരമ്പര്യത്തേയും ശില്പകലാസ്വാദനത്തെയുമാണ് വിളിച്ചോതുന്നത്. ഭക്തിയുടെ പരിവേഷം ചാർത്തിക്കൊണ്ട് കല അവതരിപ്പിച്ച് ആസ്വാദകരെ ഈശ്വരത്വത്തിലേക്ക് ഉയർത്തുകയെന്നത് ഈ കലയുടെ മുഖ്യസവിശേഷതയാണ്.

കൃഷ്ണനാട്ടം എന്ന ഈ കല കൃഷ്ണാട്ടം, കൃഷ്ണനാടകം എന്നീ പേരുകളിലും അറിയപ്പെടുന്നുണ്ട്. കൃഷ്ണനെ സംബന്ധിക്കുന്ന എട്ടുകഥകൾ എന്ന അർത്ഥത്തിലാകാം ഈ പേരിൽ അറിയപ്പെടുന്നത്. കൃഷ്ണനെ സംബന്ധിക്കുന്ന കൃഷ്ണകഥയുടെ ആട്ടം എന്ന അർത്ഥത്തിൽ കൃഷ്ണനാട്ടം എന്നും വിളിക്കുന്നുണ്ട്. കൃഷ്ണാഷ്ടമാണ് യഥാർത്ഥ പേരെന്നും പിന്നീട് പദം ലോപിച്ച് കൃഷ്ണാട്ടം എന്നതായതാകാമെന്നും പി.വി കൃഷ്ണവാര്യർ അഭിപ്രായപ്പെടുന്നു. കൃഷ്ണനാട്ടത്തെക്കുറിച്ചറിയാൻ കഴിയുന്ന പ്രാചീന ഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ മംഗളോദയം പ്രസിദ്ധീകരിച്ച പി.എസ്. അനന്തനാരായണ ശാസ്ത്രികളുടെ പുസ്തകത്തിലാണ് കൃഷ്ണനാടകം എന്ന പേരു പറയുന്നത്.

ക്ഷേത്രാരാധനയുടെ ഒരു ഘടകമായിട്ടാണ് ഭാരതത്തിലെ വിവിധ കലകൾ രൂപമെടുത്തിട്ടുള്ളത്. അവയുടെ ഇതിവൃത്തവും പ്രകടനരീതിയും ക്ഷേത്രങ്ങളുമായി ദേവീദേവന്മാരുടെ കഥകളുമായി അവിഭാജ്യമാംവണ്ണം ബന്ധപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. സാഹിത്യത്തേക്കാളും തത്വങ്ങളെ മനസ്സിൽ ഉറപ്പിക്കാനുള്ള കഴിവ് ദൃശ്യകലകൾക്കും, നാട്യ- നാടക- കലാപ്രകടനങ്ങൾ വഴി കാര്യഗ്രഹണം വളരെ സുഗമമായിത്തീരുന്നു. മറ്റ് പ്രക്രിയകളെപ്പോലെ ഭാരതത്തിൽ കലകളും കേവലം വിനോദോപാധിയല്ലാതെ നർമ്മബോധമാർഗ്ഗങ്ങളായാണ് സമുദായത്തിൽ സ്വാധീനം ചെലുത്തിയത്. നാടകങ്ങളിലും നൃത്തങ്ങളിലുമെല്ലാം ഇതിവൃത്തം പുരാണ കഥകളായിരുന്നു. നാനാത്വത്തിൽ നിറഞ്ഞ് നിൽക്കുന്ന ഏകത്വത്തെ കണ്ടറിഞ്ഞ് ജീവിതാനുഭവമാക്കി നമ്മുടെ മനോവ്യാപാരം വഴി പ്രകടിപ്പിക്കാൻ കല, സാഹിത്യം, മതം എന്നിവ ഉപാധികളാണ്.

ഗുരുവായൂരപ്പന്റെ പരമഭക്തനായ മാനവേദരാജ നിർമ്മിച്ച അതിമനോഹരമായ ദൃശ്യഗീതികാവ്യമാണ് കൃഷ്ണനാട്ടം. അഥവാ കൃഷ്ണഗീതി. ശൈലിപരമായി ഈ കല ജയദേവന്റെ ഗീതാഗോവിന്ദത്തോട് സാമ്യം തോന്നിക്കുന്നുണ്ട്. ശ്രീമദ്ഭാഗവതാദികളിൽ വിശദമായി വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ള ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ കഥ- അവതാരം മുതൽ സ്വർഗ്ഗാരോഹണം വരെയുള്ള കഥ- നൃത്തഗീതവാദ്യങ്ങളോട് സമ്മേളിച്ചഭിനയത്തിന് പാകപ്പെടുത്തിയാണ് കൃഷ്ണനാട്ടത്തിൽ നിബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നത്. ഉചിതമായ കാവ്യശൈലിയിലൂടെ ഇതിന് ഹൃദ്യതയും ആസ്വാദ്യതയും കൈവരിക്കുന്നതിന് കാവ്യരചയിതാവിന് കൃത്യമായി സാധിച്ചിട്ടുണ്ട്. മാനവേദൻ ഈ കാവ്യത്തിന് കൃഷ്ണഗീതിയെന്നാണ് നാമകരണം ചെയ്തിരിക്കുന്നതെങ്കിലും ദൃശ്യകലാരംഗത്ത് കൃഷ്ണനാട്ടമെന്ന പേരിലാണറിയപ്പെടുന്നത്.

സാഹിത്യ അവലോകനം

കൃഷ്ണനാട്ടത്തെക്കുറിച്ചുള്ള പഠനത്തിന് ആദ്യം ശ്രദ്ധയിൽ വരുന്ന ഗ്രന്ഥമാണ് പി.സി വാസുദേവൻ ഇളയത് എഴുതി ഗുരുവായൂർ ദേവസ്വം പ്രസിദ്ധീകരിച്ച കൃഷ്ണഗീതി (കൃഷ്ണനാട്ടം) എന്ന പുസ്തകം കൃഷ്ണനാട്ടതതിന്റെ സാഹിത്യത്തെക്കുറിച്ച് വ്യാഖ്യാനസഹിതം തയ്യാറാക്കിയ സമഗ്രപഠനഗ്രന്ഥമാണ്. ഗുരുവായൂർ ദേവസ്വമാണ് കൃഷ്ണനാട്ടത്തിന്റെ സംരക്ഷണച്ചുമതല ഏറ്റെടുത്തിരിക്കുന്നത്. ഭക്തർ വഴിപാടായിട്ടാണ് കൃഷ്ണനാട്ടം ഗുരുവായൂരിൽ നടത്തുന്നത്. ഭക്തജനങ്ങൾ ഭയഭക്തി ബഹുമാനത്തോടുകൂടിയാണ് ഈ കലയെ നിരീക്ഷിക്കുന്നത്.

കൃഷ്ണഗീതിയുടെ രചയിതാവ് മാനവേദൻരാജാവ്, ഭാഗവതം, നാരായണീയം, ഗീതാഗോവിന്ദം എന്നീ കൃതികളെ ആസ്പദമാക്കിയാണ് ഇതിന്റെ രചന നടത്തിയിട്ടുള്ളതെന്നാണ് വിശ്വാസം. ഭാഗവതത്തിലെ ദശമം ഏകാദശം എന്ന സ്കന്ധങ്ങളിൽ പ്രദിപാദിച്ചിട്ടുള്ള ശ്രീകൃഷ്ണ ചരിത്രം കഥയാണ് കൃഷ്ണഗീതിയുടെ ഇതിവൃത്തം.

ഭക്തജനങ്ങളുടെയിടയിൽ വളരെ പ്രസിദ്ധമായിരുന്ന കലയാണ് കൃഷ്ണനാട്ടം. 'എന്റെ മകൻ കൃഷ്ണനുണ്ണി കൃഷ്ണനാട്ടത്തിനു പോകേണം കൃഷ്ണനാട്ടത്തിന് പോയാൽ പോര കൃഷ്ണനായിത്തീരണം' എന്ന സിനിമാഗാനം ഇതിനുദാഹരണമാണ് .

കുഞ്ചൻ നമ്പ്യാരുടെ കൃതികളിലും കൃഷ്ണനാട്ടത്തിനെക്കുറിച്ചുള്ള പരാമർശങ്ങളുണ്ട്. 'ആട്ടങ്ങളിൽ കൃഷ്ണനാട്ടം ശുഭം രാമനാട്ടം തുടങ്ങിയാൽ കോട്ടംവരും ദൃഢം' എന്ന തുള്ളൽ ശ്ലോകം ഉദാഹരണമാണ്. എൻ.എസ് രാജഗോപാൽ രചിച്ച കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലെ പാട്ട് കൃഷ്ണനാട്ടത്തെക്കുറിച്ച് പഠിക്കുന്നതിന് സഹായകമായ ഒരു പുസ്തകമാണ്.

ഗവേഷണരീതി

കൃഷ്ണനാട്ടത്തെക്കുറിച്ച് പഠിക്കാൻ ഉപയോഗിച്ചിട്ടുള്ളത് മുഖ്യമായും അഭിമുഖരീതിയാണ്. ഒരു ദൃശ്യകല എന്ന സ്ഥിതിക്ക് മണ്ഡനരീതിയും ഇതിന്റെ പഠനത്തിനായി സ്വീകരിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഗുരുവായൂർ ദേവസ്വം കൃഷ്ണനാട്ടം കല അവതരിപ്പിക്കുന്ന സന്ദർഭങ്ങളിൽ അവിടെ വച്ച് ഈ കല നിരവധി തവണ കണ്ടിട്ടുള്ളതാണ്. കലാകാരന്മാരുമായുള്ള സംഭാഷണത്തിൽ നിന്നും ദൃശ്യമായ വസ്തുതകളുടെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ ആവശ്യമായ പഠനങ്ങൾ നടത്തിയിട്ടുണ്ട്. കൃഷ്ണനാട്ടം കല അവതരിപ്പിക്കുന്നതിന് അനുവർത്തിച്ചുപോരുന്ന അനുഷ്ഠാനവും ചടങ്ങുകളും കൂടുതൽ വ്യക്തമാക്കുന്നതിനായി കലാകാരന്മാരുമായി നിരവധി തവണ സംഭാഷണം നടത്തിയിട്ടുണ്ട്. കൃഷ്ണനാട്ടം കലയെക്കുറിച്ച് പരിചയസമ്പന്നരായ ആശാന്മാർ വ്യക്തമാക്കിതന്ന ആശയങ്ങളാണ് ഇതിന്റെ മുതൽക്കൂട്ട്. തികച്ചും ഭക്തിപ്രധാനമാണ് ഇതിലെ അവതരണം. കൃഷ്ണനാട്ടം കല കാണുന്ന ഭക്തന്മാരുടെ വിശ്വാസവും ഭക്തിയും എത്രമാത്രമാണെന്നും നിരവധി തവണ അനുഭവവേദ്യമായിട്ടുണ്ട്.

കൃഷ്ണനാട്ടത്തിന്റെ ചരിത്രവും ഐതിഹ്യവും

കൃഷ്ണനാട്ടത്തിന്റെ ഉല്പത്തിയെക്കുറിച്ച് പല ഐതിഹ്യങ്ങളും പറഞ്ഞു പ്രചരിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഗുരുവായൂരിൽ വില്വമംഗലം സ്വാമിയാരും മാനവേദൻ രാജാവും കൂടി താമസിക്കുന്ന കാലം. ഒരു ദിവസം ആ സിദ്ധനോട് രാജാവ് തനിക്കു ശ്രീകൃഷ്ണനെ പ്രത്യക്ഷനാക്കിത്തരണമെന്നപേക്ഷിച്ചുവത്രെ. അപ്പോൾ സ്വാമിയാർ ഭഗവാനോട് ചോദിച്ചിട്ട് മറുപടി പറയാമെന്ന് അരുളിചെയ്തു. അതനുസരിച്ച് പിറ്റേദിവസം തന്നെ സ്വാമിയാർ രാജാവിനോട് മറുപടി പറഞ്ഞു. ഭഗവാൻ അങ്ങേയ്ക്ക് സാക്ഷാത്ക്കാരം നൽകാൻ അനുവദിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇലഞ്ഞിത്തറയിൽ കളിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഉണ്ണികണ്ണനെ അങ്ങേയ്ക്കു കാണാം. അതുപ്രകാരം രാജാവിന് ഭഗവത് സാക്ഷാത്കാരം ഉണ്ടായി. ആ കോമളരൂപത്തിന്റെ ദർശനം കൊണ്ടുണ്ടായ ആനന്ദാനുഭൂതിയിൽ രാജാവ് ഉണ്ണിക്കണ്ണനെ ആലിംഗനം ചെയ്യാൻ ഭാവിച്ചപ്പോൾ അത് വില്വമംഗലം പറഞ്ഞിട്ടില്ല എന്നരുളിചെയ്ത് ഭഗവാൻ തിരോധാനം ചെയ്യുകയാണുണ്ടായത്. ആ സമയത്ത് തിരുമുടിയിൽനിന്ന് ഊർന്നുവീണ ഒരു മയിൽപീലി രാജാവിന് ലഭിച്ചു.

രാജാവ് ആ പീലി വെച്ച് ഒരു കിരീടം ഉണ്ടാക്കുകയും അതുപയോഗിച്ച് അഭിനയക്കത്തക്കവിധം കൃഷ്ണഗീതി രചിക്കുകയും ചെയ്തുവെന്നാണ് കഥ. ഭഗവാന്റെ തിരുമുടിയിൽ നിന്ന് താഴെ വീണ ആ മയിൽപീലി ഒരു മനോഹരമായ കലാരൂപത്തിന്റെ ആവിർഭാവത്തിനുള്ള ആഹ്വാനമായിരുന്നു. കൃഷ്ണനാട്ടത്തിൽ പ്രദർശിപ്പിക്കുന്ന ഭക്തിരസത്തിന് ഈ ഐതിഹ്യം വേണ്ടത്ര പിൻബലം നൽകുന്നതാണ്.

ക്രിസ്തുവർഷം 12-ാം ശതകത്തിൽ വംഗദേശക്കാരായ ജയദേവന്റെ ഗീതാഗോവിന്ദം നിർമ്മിച്ചുവെന്ന് കരുതപ്പെടുന്നു. അക്കാലത്ത് ദാരികവധം പോലുള്ള പല പ്രാചീന ദൃശ്യകലകളും കേരളത്തിൽ പ്രചാരം സിദ്ധിച്ചുവന്നിരുന്നു. ഇക്കാലത്തുതന്നെയാണ് ഗീതാഗോവിന്ദം എന്ന മധുരമായ ഗാനകാവ്യം കടന്നുവരാനിടയായതും ആ കാവ്യത്തിന്റെ സംഗീതമാധുര്യം കൊണ്ടാകാം പിൻകാലത്ത് അഷ്ടപദിയെന്നുകൂടി വിളിക്കുന്ന ഗീതാഗോവിന്ദം ഇടയ്ക്ക ചേർത്ത് പാടി കേരളീയ ക്ഷേത്രങ്ങളിൽ ഈശ്വരാരാധനയ്ക്കക് ഉപയോഗിക്കുന്ന രീതി ആരംഭിച്ചതും.

ഇക്കാലത്ത് തന്നെ ഇന്ത്യയിൽ സാർവ്വത്രികമായിരുന്ന കൂടിയാട്ട സമ്പ്രദായത്തിലുള്ള ദശ്യകലാരൂപം ക്രമേണ വടക്കുനിന്ന് ക്ഷയോന്മുഖമായിത്തീരാനും പുതിയ ദൃശ്യകലാരൂപങ്ങൾക്കു വഴിമാറിക്കൊടുക്കാനും, ആരംഭിച്ചുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. ജയദേവന്റെ കാലത്തിനും ശേഷം മുസ്ലീം ആക്രമണമണം മുതലായ പല രാഷ്ട്രീയ പരിവർത്തനങ്ങളുടേയും പ്രവാഹത്തിൽപ്പെട്ട് അഷ്ടപദിയാട്ടം ലുപ്തപ്രചാരമയിത്തീർന്നിരുന്നു. പിന്നീട് ക്രി.പി.15 ഉം, 16ഉം നൂറ്റാണ്ടിൽ സ്വാമി ചൈതന്യദേവന്റെ കാലത്തോടുകൂടി വൈഷ്ണവമതത്തിന് നവോത്ഥാനമുണ്ടാകുകയും അതിന്റെ ഫലമായി അഷ്ടപദിയും പോലുള്ള കലകൾ പുൻർസൃഷ്ടിക്കപ്പെടുകയും ഉണ്ടായി.

അഷ്ടപദിയാട്ടത്തിന്റെ മനോഹാരിതയിൽ ആകൃഷ്ടനായ മാനവേദ സാമൂതിരി അഷ്ടപദിയെ അനുകരിച്ച് പദപദ്യസമ്മിളിതമായ കൃഷ്ണഗീതി നിർമ്മിക്കുകയും അതിനെ അഷ്ടപദിയാട്ടത്തിനുപയോഗിച്ചിരുന്ന സങ്കേതങ്ങളുപയോഗിച്ച് കൃഷ്ണനാട്ടമെന്ന ദൃശ്യകലാരൂപത്തിൽ സംവിധാനം ചെയ്യുകയും ചെയ്തിരിക്കാവുന്നതുമാണ്. 1653- ഓടെയാണ് കൃഷ്ണഗീതിയുടെ രചനാകാലമെന്ന് കരുതുന്നു. (പി.സി. വാസുദേവൻ ഇളയത്, കൃഷ്ണഗീതി (കൃഷ്ണനാട്ടം പ്രവേശകം, ഗുരുവായൂർ ദേവസ്വം പ്രസിദ്ധീകരണം)) അങ്ങിനെനോക്കുമ്പോൾ അഖിലഭാരതവ്യാപകമായ ഒരു സാംസ്കാരിക നവോത്ഥാനത്തിന്റെ ശക്തിയേറിയ അന്ത:പ്രവാഹത്തിൽ നിന്ന് കലാരംഗത്തിലുണ്ടായ പലതരം നിർമ്മാണപ്രക്രികളിൽ ഒന്നാണ് കൃഷ്ണനാട്ടം എന്ന് കാണുന്നു.

കലാപോഷണത്തിന് കഠിനാദ്ധ്വാനം ചെയ്തിരുന്ന പലരാജാക്കന്മാർ ക്രി.പി. ആറാം നൂറ്റാണ്ടിന്റെ അവസാനത്തിലോ ഏഴാം നൂറ്റാണ്ടിന്റെ ആരംഭത്തിലോ തന്നെ കൂടിയാട്ടത്തോട് സാമ്യമുള്ള ഒരു സംസ്കൃതനാടകാഭിനയ രീതി ഉത്തരേന്ത്യയിലുണ്ടായിരുന്നുവെന്നും പിന്നീടത് കേരളീയക്ഷേത്രങ്ങളിലേക്ക് വ്യാപാച്ചിരിക്കാമെന്നും തികച്ചും കേരളീയമായ ആ സംസ്കൃത നാടാകാഭിനയസമ്പ്രദായത്തിന്റെ രൂപം ഉടലെടുത്ത്.ഏകദേശം ഒമ്പതാം നൂറ്റാണ്ടിൽ കുലശേഖരവർമ്മന്റെ കാലത്തായിരിക്കാനും ക്രി.പി.ഒമ്പതു മുതൽ പന്ത്രണ്ടുകൂടിയുള്ള നാലു നൂറ്റാണ്ടുകളിലാണ് ഭാരതത്തിലാകെ പ്രചാരത്തിലായതെന്നും ശ്രീ. എൻ.വി കൃഷ്ണവാരിയർ പ്രസ്താവിക്കുന്നു.

ഈ നാട്യകലയിൽ നിന്ന് ഭാരതത്തിലെ വിവിധഭാഗങ്ങളിലായി പലതരം പുതിയ നാട്യകലാരൂപങ്ങൾ ആവിർഭവിക്കുകയുണ്ടായി. എ.ഡി. ഒന്നാം നൂറ്റാണ്ടിൽ ഉത്തരേന്ത്യയിൽ അഷ്ടപദിയാട്ടം ആവിർഭവിച്ച കാലത്തുതന്നെ കേരളത്തിൽ വികാസം പ്രാപിച്ചുവന്ന കലാരൂപങ്ങളാണ് കൂത്ത് കൂടിയാട്ടം മുതലായവ. ഇവയാകട്ടെ തികച്ചും ഭാരതീയ നാട്യശാസ്ത്രവിധിപ്രകാരം വളർന്നുവന്ന ദൃശ്യരൂപങ്ങളാണ്.

അഷ്ടപദിയാട്ടം കേരളത്തിൽ നടപ്പിലാക്കിയത് സാമൂതിരിയാണെന്ന് ‘കൃഷ്ണഗീതി’ എന്ന കൃതിയുടെ അവതാരികയിൽ പി.സി മാനവേദൻ രാജ സൂചിപ്പിക്കുന്നുണ്ട്. അഷ്ടപദിയുടെ പ്രചരണത്തിനായി അതിന്റെ ഉപജ്ഞാതാവായ ജയദേവൻ ഭാരതത്തിലുടനീളം സഞ്ചിരുന്നുവെന്ന് കരുതപ്പെടുന്നു.

മണിപ്രവാളപ്രസ്ഥാനം- ഒരവലോകനം

പ്രാചീന കേരളത്തിലെ ഒരു സാഹിത്യപ്രസ്ഥാനമാണ് മണിപ്രവാളം. മണിയും പ്രവാളവും (മുത്തു പവിഴവും) ചേർന്നത് മണിപ്രവാളം. മണിപ്രവാളത്തിന്റെ ലക്ഷണലീലാതികലക്കാരൻ വിശദീകരിക്കുന്നുണ്ട്. മണിപ്രവാളവും അതിൽ സംഭവിക്കുന്ന അവ്യാപ്തി, അതിവ്യാപ്തി എന്നിവയിലും വളരെയേറെ നിഷ്കർഷയോടെ ഉദാഹരമസഹിതമാണ് ഗ്രന്ഥകാരൻ ഇവിടെ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നത്.

ലീലാതിലകത്തിൽ ഒന്നാം സൂത്രത്തിലാണ് മണിപ്രവാളത്തിന്റെ ലക്ഷണം കൊടുത്തിട്ടുള്ളത്. ‘ഭാഷാ സംസ്കൃത യോഗോമണിപ്രവാളം’ എന്നത്രെ മണിപ്രവാളസൂത്രം. ഭാഷയുടെയും

സംസ്കൃതത്തിൻറേയും യോഗമാണ് മണിപ്രവാളമെന്നാണ് ഇതിനർത്ഥം. ഭാഷ കേരളഭാഷയും സംസ്കൃതം വിഭക്ത്യന്ത സംസ്കൃതവുമാകുന്നു. മണിഭാഷയേയും പ്രവാളം സംസ്കൃതത്തേയും കുറിയ്ക്കുന്നു.

ജനങ്ങളുടെ സാധാരണ സംഭാഷണങ്ങൾ മണിപ്രവാളമാകുന്നില്ല. 'ഭാഷയും' 'സംസ്കൃതവും' ഉണ്ടെങ്കിലും അവിടെ 'യോഗ'മില്ല എന്നതാണതിന് കാരണം. മണി എന്നാൽ രത്നം എന്ന് സംസ്കൃതത്തിൽ അർത്ഥമുണ്ട്. അതിന്റെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ പറയുമ്പോൾ വെളുത്തമുത്തും ചുവന്ന പവിഴവും കൂടിച്ചേരുമ്പോൾ വർണ്ണശബളിമക്കൊണ്ട് ഉണ്ടാകുന്ന ആകർഷകത്വമാണ് ഭാഷ സംസ്കൃതയോഗത്തിൽ അന്തർഭവിച്ചിരിക്കുന്നത്. തമിഴിൽ മണിക്ക് പത്മരാഗം എന്നർത്ഥകല്പനയുദ്ദേശിക്കുന്നതിനാൽ പത്മരാഗവും പവിഴവും ഇടകലർത്തി നൂലിൽ കോർത്താൽ ഉണ്ടാകുന്ന വർണ്ണ ഐക്യമാണ് ആകർഷകത്വമാണെന്ന് ഗ്രന്ഥകാരൻ പറയുന്നു.

മണിപ്രവാളത്തിൽ ഭാഷപോലെ അതിപ്രസിദ്ധവും സുകുമാരക്ഷരവുമായ സംസ്കൃതപദങ്ങൾ മാത്രമെ ഉപയോഗിക്കാവൂ. ഭാഷക്കും രസത്തിനും പ്രാധാന്യമുള്ള മണിപ്രവാളമാണ് ഉത്തമമായിട്ടുള്ളത്. സംസ്കൃതപദങ്ങൾ കുറഞ്ഞുപോയാൽ ഭാഷയ്ക്ക് പ്രാധാന്യം ലഭിക്കും. വാച്യാർത്ഥത്തെ അപേക്ഷിച്ച് രസത്തിനായിരിക്കും പ്രാധാന്യം. ഗുണങ്ങൾ ഉള്ളതും ദോഷരഹിതവും അലങ്കാരത്തോടുകൂടിയതും ആയിരിയ്ക്കണം എന്നത് എല്ലാ തരം മണിപ്രവാളത്തിനും ഒരുപോലെ ബാധകമാണ്.

കൃഷ്ണഗീതിയുടെ സാഹിത്യഭംഗം സംസ്കൃതത്തിലാണുള്ളത്. എങ്കിലും ദൃശ്യഭാഗത്തിൽ മണിപ്രവാളശൈലിയാണ് അനുവർത്തിച്ചുകാണുന്നത്. സംസ്കൃതനാടകാദികളിൽ നിന്നും കൂടിയാട്ടം പോലുള്ള ശാസ്ത്രീയ അഭിനയരീതിയോടൊപ്പം തനിക്കേരളീയവും ഭാഷാപരമായി പ്രാധാന്യമുള്ള ജനകീയ കലകളായ നാടൻകലകളിൽ നിന്നും ചില അംശങ്ങൾ കൃഷ്ണനാട്ടകർത്താവ് സ്വീകരിച്ചിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ടാണ് മാനവേദൻ നടനകലയിൽ പുതിയ ഒരു മണിപ്രവാളശൈലിക്ക് രൂപം നൽകിയതെന്ന് പ്രസ്താവിക്കുന്നത്.

കൃഷ്ണനാട്ട സാഹിത്യവും മണിപ്രവാളശൈലിയും

ശ്രീമദ്ഭാഗവതം, നാരായണീയം, ഗീതഗോവിന്ദം, എന്നീ ഗ്രന്ഥങ്ങളെ അവലംബിച്ചുകൊണ്ട് കൃഷ്ണനാട്ടം സാഹിത്യം നിർമ്മിച്ചിരിക്കുന്നത്. നാരായണീയ സ്തോത്രത്തിലൂടെയല്ലാതെ നേരിട്ട് ഭാഗവതത്തെ അനുസരിക്കുന്ന പല ഭാഗങ്ങളും കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലുണ്ട്. രാസക്രീഡയിലെ ഗോപിക, ഗീതം, സ്വയംവരത്തിൽ ഗോപസ്ത്രീകൾ ഉദ്ധവരോടു ശ്രീകൃഷ്ണനെസംബന്ധിച്ച് ആവലാതി പറയുന്ന ഭാഗം, സ്വർഗ്ഗാരോഹണത്തിലെ ഉദ്ധവോപദേശം എന്നിവയെല്ലാം ഉദാഹരണമാണ്.

ആദ്ധ്യാത്മികതയും ഭക്തിയുമാണ് കൃഷ്ണനാട്ടത്തിന്റെ സന്ദേശം, ഭഗവത് സംബോധന ചെയ്തു് കഥപറയുക എന്ന ശൈലി കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലുള്ളതു നാരായണീയത്തിന്റെ അനുകരണമാണെന്ന് സ്പഷ്ടമാകുന്നു. കൃഷ്ണനാട്ടത്തിൽ വിഷ്ണുപരമോ കൃഷ്ണപരമോ ആയ സംബോധനയാണ് പതിവ്. കഥാഗതിയിൽ അഭിനയയോഗ്യങ്ങളെ ഭാഗങ്ങളെ വിസ്തരിക്കുകയും അല്ലാത്തവയെ സംക്ഷേപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതാണ്. കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലെ ദൃശ്യകാവ്യോചിതമായ വൈധർമ്മ്യം.

കൃഷ്ണഗീതികാവ്യം തികച്ചും സംസ്കൃത ഭാഷയിലാണ് വിരചിതമായിരിക്കുന്നത്. അത്യന്തം ഭാവനാവിലസിതവും, അർത്ഥഗർഭവും ഭക്തിയുടെ മഹത്വം വിളിച്ചോതുന്നതുമാണിതിലെ ശ്ലോകങ്ങൾ. ഉദാഹര ണമായി അവതാരം കഥയിലെ ഒരു ശ്ലോകം കുറിയ്ക്കട്ടെ.

വ്യസമനോപമ മുദിതമന്ദനം
മറ്റുമനോഗതമധുനാന്ദനം
പരമമുതോ നതജഗദവനതേ
പ്രഭുരിഹ തു ഭവാൻ നനുഭുവനപതേ നാഥ
(കൃഷ്ണഗീതി (കൃഷ്ണനാട്ടം) അവതാരം പേജ് 10.)

ഇനിയും ഉദാഹരണശ്ലോകങ്ങൾ പറയാനാകും. ദീർഘഭയംകൊണ്ട് അത്തരമൊരു സാഹസത്തിനു മുതിരുന്നില്ല. 'ലക്ഷ്മിനാഥപുരാസുരാസുരമനേ...' എന്ന കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലെ കഥാരംഭപദ്യത്തിനും 'സാന്ദ്രാനന്ദതനോ ഹരേ ധനുപുരാ...' എന്ന നാരായണീയത്തിലെ ദശമകഥാരംഭപദ്യത്തിനും തമ്മിൽ ആശയം, ശൈലി, പദഘടന എന്നിവയിലെല്ലാം സാമ്യമുണ്ട്. ഇത് നാരായണീയകാരനുമായി കൃഷ്ണഗീതി കാവ്യത്തിനുള്ള സാമ്യം ഊന്നിപ്പറയുന്നതാണ്.

അസാധാരണമായ അനുപ്രാസപക്ഷപാതം, പ്രബന്ധൗചിത്യം, ശബ്ദസൗന്ദര്യം, ഉചിതപ്രാസ നിബന്ധനം, താളലയമാധുര്യം, എന്നിവ കൃഷ്ണഗീതി കാവ്യത്തിൽ പ്രകടമായി കാണുന്ന കാവ്യവിശേഷങ്ങളാണ്. വൃത്തരചനയിൽ മാനവേദൻ നാരായണീയത്തെ മാതൃകയാക്കിയിട്ടുണ്ട്. അതുപോലെ നാരായണീയത്തിലേയും, കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലേയും രാസക്രീഡാവർണ്ണന സാധർമ്മ്യവും വൈധർമ്മ്യവും നിറഞ്ഞതാണ്. നൃത്തഭാഗങ്ങളിലെ ശ്ലോകങ്ങൾക്കും ഉചിതമായ പദഘടനയാണ് കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലുള്ളത്. വൃത്തരചനയിൽ ഭാവാംശത്തിന് വൈചിത്ര്യം വരുത്തിയിട്ടുണ്ടെന്നുള്ളത് സഹൃദയാഹ്ലാദത്തിന് കാരണമാകുന്നു.

സാഹിത്യത്തിന്റെ മനോഹാരിതയോടൊപ്പം ഭക്തിഭാവത്തിലും മാനവേദൻ അതീവ ശ്രദ്ധ പ്രദർശിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. ദൃശ്യൗചിത്യത്തിനും കൃഷ്ണഗീതിയിൽ നിരവധി ഉദാഹരണങ്ങളെടുത്തു കാണിക്കാനാകും. രചനാ സൗഷ്ഠവത്തിന്റെ കാര്യത്തിലും ഗീതാഗോവിന്ദം മുൻപന്തിയിലാണ്. നാരായണീയത്തിനു പുറമെ ശങ്കരകവികളുടെ കൃഷ്ണവിജയം. സുകുമാരകവിയുടെ കൃഷ്ണവിലാസം എന്നീ കാവ്യങ്ങളിൽനിന്നും പദ്യങ്ങളുടെ ആശയങ്ങളും മറ്റു കൃഷ്ണനാട്ടത്തിൽ സ്വീകരിച്ചിരുന്നതായി പി.സി. വാസുദേവൻ ഇളയത് പറയുന്നു. കൃഷ്ണഗീതി നിർമ്മാണം മുതൽ അതിന്റെ ദൃശ്യാവിഷ്കരണം വരെ ഇതര കാവ്യങ്ങളുമായുള്ള കൊടുക്കൽ വാങ്ങൽ നടന്നിട്ടുണ്ടെന്ന് സ്പഷ്ടമാകയാൽ മണിപ്രവാളശൈലിയുടെ സ്വാധീനം നടന്നിട്ടുണ്ടെന്ന് തെളിയുന്നു.

കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലെ ഭാഷ

മാനദേവന്റെ ഭാവനാചാരുത പ്രകടമാക്കുന്ന നിരവധി സന്ദർഭങ്ങൾ കൃഷ്ണഗീതിയിലുണ്ട്. ആ ഭാവനാവിലാസങ്ങളേറെയും കൃഷ്ണനാട്ടത്തിന്റെ കഥയുടെ ആദ്ധ്യാത്മികവും ഭക്തിസംവർദ്ധകവുമായ സന്ദേശം വ്യാപിപ്പിക്കുന്നതിന് പര്യാപ്തവുമാണ്. ഉദാത്തവും മാധുര്യവും ഒത്തിണങ്ങിയ കാവ്യശൈലി തികഞ്ഞ വ്യക്തിത്വബോധമുള്ള ഒരു പുതിയ രചനാരീതി മാനവേദകവിക്ക് സ്വായത്തമായിരുന്നുവെന്ന് കാണിക്കുന്നവയാണ്.

പ്രാസപ്രയോഗത്തിലും മാനവേദകവി ഒട്ടും പിന്നിലല്ല. രചനയുടെ ഔചിത്യം വിളിച്ചോതുന്ന പ്രാസപ്രയോഗങ്ങൾ കൃഷ്ണഗീതി കാവ്യത്തിൽ ഉടനീളം കാണാം. ഇവയാകട്ടെ ഗീതങ്ങൾക്ക് ഒരു താളലയമാധുര്യം നൽകുമെന്നതിന് തർക്കത്തിനിടയില്ല. ഉദാ:-

'അഹിസാരകസാരമസാരമതിം
തരസാസരസാദപസാരയിതും
ഉരുസാരരസാദഥസാനുചരം
മനസാ വ്യവസായ രസാവകൃഥാട'

(കൃഷ്ണഗീതി (കൃഷ്ണനാട്ടം) പി.സി വാസുദേവൻ ഇളയത്, കൃഷ്ണനാട്ടപ്രവേശകം പേജ് 39, ഗുരുവായൂർ ദേവസ്വം പ്രസിദ്ധീകരണം)

എന്ന വരികൾ കൃഷ്ണഗീതികാരന്റെ അനുപ്രാസകുബേരത്വത്തിന് ഉത്തമോദാഹരണമാണ്. നാരായണീയത്തിലെ ഉചിതമെന്നുതോന്നുന്ന വൃത്തങ്ങൾ മാനവേദൻ കൃഷ്ണ ഗീതിയിൽ അതേപടി എടുത്തുചേർത്തിട്ടുണ്ട്. അതുപോലെ നർത്തനപ്രതീതിയുളവാക്കാൻ ഉചിതമെന്നും മനസ്സിലാക്കിയ മാനവേദൻ കാളിയമർദ്ദനനൃത്തവർണ്ണനയിൽ 'ഭോഗനാമ്നി' എന്ന ഗാനവൃത്തം സ്വീകരിച്ചിരിക്കുന്നത് അദ്ദേഹത്തിന്റെ സംവിധാനപാടവമാണ് തെളിയിക്കുന്നത്.

അനുപ്രാസഭംഗി, ഉചിതമായ വൃത്തങ്ങളുടെ സ്വീകരണം, ഭവനാവിലാസം എന്നിവകൊണ്ട് കൃഷ്ണനാട്ടത്തിലെ രംഗങ്ങൾ അതിശയകരമായ കലാഭംഗി പ്രകടിപ്പിക്കുന്നവയാണ്. 'രാസക്രീഡ' യിൽ വേണുഗാനം കേട്ട് ഗോപികമാർ ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ അടുത്തേക്ക് ഓടിയെത്തുന്ന ഭാഗത്ത് സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ള 'കുസുമമഞ്ജരി' വൃത്തത്തിന്റെ പ്രയോഗം പ്രശംസനീയംതന്നെ. കൃഷ്ണഗീതിയിൽ വൃത്തങ്ങളുടെ പ്രയോഗത്തിൽ വളരെ ഔചിത്യഭിക്ഷയുള്ളതായി അനുഭവപ്പെടുന്നുണ്ട്.

കഥയുടെ ഒഴുക്കാണ് ഈ ശ്ലോകങ്ങളിലെ ഭാഷ കൂടുതലായും പ്രകടിപ്പിക്കുന്നത്. കവിയുടെ പ്രതിഭയും ശക്തിയും വ്യുല്പത്തിയും അഭ്യാസവും നിപുണതയും ഇവിടെ നിയമങ്ങളായിതീരുന്നു. ആഴമേറിയ ചിന്ത, സംസ്കാരസുരഭിലമായ പ്രതിപാദനം, ഭാവരൂപ ശില്പങ്ങളിൽ സമതുലിതമായ സംവിധാനം, പദങ്ങളെ ധ്വന്യാത്മകമായി കൂട്ടിച്ചേർക്കുന്നതിനുള്ള അനന്യസാധാരണമായ ശക്തി, ഉചിത സുന്ദരങ്ങളായ അലങ്കാരങ്ങൾ ഇവകൊണ്ട് കൃഷ്ണഗീതികാവ്യം സമ്പന്നമാണ്. അർത്ഥഗാംഭീര്യമുള്ള അമൃതനിഷ്യന്ദികളായ പദങ്ങൾ ശബ്ദാർത്ഥാലങ്കാരങ്ങളോട് ഇണങ്ങിയെങ്കിൽ മാത്രമെ കാവ്യത്തിന് സൗന്ദര്യമുണ്ടാകൂ എന്ന് മാനവേദക്കവിയ്ക്കറിയാമായിരുന്നു. ഹൃദയത്തിൽ തുളുമ്പി നിൽക്കുന്ന വികാരവിചാരങ്ങളെ സൂക്ഷ്മതയോടെ കാവ്യത്തിലേക്ക് സന്നിവേശിപ്പിക്കുന്നതിൽ അദ്ദേഹം പൂർണ്ണമായും വിജയിക്കുകയും ചെയ്തു. ഓരോ പദവും ആവിഷ്ക്കരിക്കുന്നത് ഉദ്ദേശിക്കുന്ന ഭാവത്തിനും, കഥാപാത്രങ്ങളുടെ മനോനിലയ്ക്കും, സംസ്കാരത്തിനും യോജിക്കുന്ന തരത്തിലാണ്. കഥയുടേയും കഥാപാത്രങ്ങളുടേയും ആന്തരിക ചൈതന്യത്തെ പ്രകാശിപ്പിക്കാത്ത ഒരു പദവും ഇവിടെ സ്വീകരിക്കുന്നില്ല. മാനവേദൻ, കാവ്യാത്മകവും ദാർശനികവുമായ ഒരു കാഴ്ചപ്പാടുണ്ടായിരുന്ന കവിയാണ്. ഒരു സ്വതന്ത്രമായ കാവ്യശില്പമെന്ന തരത്തിൽ കൃഷ്ണഗീതിയുടെ രൂപശില്പം, ഭാഷാപ്രയോഗത്തിലെ പിരിമുറുക്കം, അലങ്കാര കല്പനകളുടെ ഒചിത്യം, വർണ്ണനകളുടെ സജീവത്വം, പദങ്ങളുടെ സംഗീതാത്മകത എന്നിവ കാവ്യാത്മാവിന് ഓജസ്സ് പകരുകയാണ് ചെയ്യുന്നത്.

ഉപസംഹാരം

മനോഹരമായ ഒരു ദൃശ്യകലയാണ് കൃഷ്ണനാട്ടം. മഴവില്ലിൽ സപ്തവർണ്ണങ്ങളെന്നപോലെ കൃഷ്ണനാട്ടത്തിൽ സംഗീത സാഹിത്യാദികളോടൊപ്പം അഭിനയം, ചിത്രകല, ശില്പകല മുതലായ ലളിതകലകളും സമജ്ഞമായി സമന്വയിച്ചിരിക്കുന്നു. ഉയർന്ന ഭാവനയും തികഞ്ഞ കലാബോധവും ഇതരകലകളിൽ നിന്നുള്ള കടമെടുപ്പിൽ സഹായകമായിരിക്കുന്നു. ക്ലാസ്സിക് പാരമ്പര്യത്തിന്റെയും നാടൻ കലകളുടേയും ഊടും ഭംഗിയും നമുക്കിവിടെ ദർശിക്കാം. പ്രത്യേകമായ രംഗസംവിധാനമൊന്നുമില്ലാതെ അഭിനയത്തിലൂടെ രംഗസൃഷ്ടി ചെയ്യുകയാണ് കൃഷ്ണനാട്ടത്തിൽ ചെയ്യുന്നത്. ഒരു നിലവിളക്കിന്റെ മുന്നിൽ നിമിഷങ്ങൾക്കകം ഭൂസ്വർഗ്ഗപാതാളങ്ങൾ സൃഷ്ടിക്കുന്ന നടനെ കൃഷ്ണനാട്ടത്തിൽ കാണാനാകുന്നു.

പൂർണ്ണമായി ഭാവസ്ഫുരണം സാധിക്കത്തക്കവിധത്തിൽ അംഗവിക്ഷേപങ്ങളും ഹസ്തമുദ്രകളും കൃഷ്ണനാട്ട ത്തിലെ നടൻ പ്രകടിപ്പിക്കുന്നു. 'താളലയാശ്രയ'മായ നൃത്തകലയ്ക്കു കൃഷ്ണനാട്ടത്തിൽ മുഖ്യമായ സ്ഥാനം തന്നെ നൽകിയിട്ടുണ്ട്. ലാസ്യതാണ്ഡവങ്ങൾ ഹൃദ്യമായി അളവിൽ സന്നിവേശിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. കേരളത്തിലെ പല നാടോടി നൃത്തങ്ങളുടേയും അംശങ്ങളും നാട്യശാസ്ത്രാനുസാരിയായ നൃത്തശൈലിയും കൃഷ്ണനാട്ടത്തിന്റെ വ്യക്തിത്വത്തിനു വർണ്ണപ്പൊലിമ നൽകുന്നു. പ്രതിനിധീകരിക്കുന്ന കഥാപാത്രങ്ങൾക്ക് തന്മയീഭാവം നേടാനും സ്ഥായിയും സഞ്ചാരിയുമായ ഭാവങ്ങളെ സമതുലിതാവസ്ഥയിൽ പ്രകാശിപ്പിക്കാനും കൃഷ്ണനാട്ടത്തിന് സാധിക്കുന്നു.

അമാനുഷകഥാപാത്രങ്ങളെ അവർക്കിണങ്ങുന്ന ചമയങ്ങളിൽതന്നെ കൃഷ്ണനാട്ടത്തിൽ കാണാനാകുന്നുണ്ട്. ആചാരാനുഷ്ഠാനങ്ങൾക്ക് പ്രാമുഖ്യം കല്പിക്കുന്ന കലകൂടിയാണ് കൃഷ്ണനാട്ടം. ദേവതാപ്രീണനം, ഉദ്ദിഷ്ടകാര്യസിദ്ധി, ബോധോച്ചാടനം എന്നിവയ്ക്ക് കൂടി ഇത് ഉപയുക്തമാകാറുണ്ട്. വിനോദമെന്നതിലുപരി ഭക്തിപ്രധാനമാണ് കൃഷ്ണനാട്ടം. ആത്മീയതയും ആനന്ദവും ഒരേ സമയം

നൽകാൻ ഇതിന് ശേഷിയുണ്ട്. മോക്ഷമാർഗ്ഗത്തിലേക്കു നയിക്കുന്ന ഒരുതരം അനുഭൂതി ഇതിൽ നിന്ന് ലഭിക്കുന്നു.

റഫറൻസുകൾ

വാസുദേവൻ, പി. *സി. കൃഷ്ണനാട്ടം (കൃഷ്ണഗീതി).* ഗുരുവായൂർ ദേവസ്വം പ്രസിദ്ധീകരണം.

നായർ, ആർ. *കൃഷ്ണനാട്ടം, കളിവിളക്ക്.* മാതൃഭൂമി പ്രസിദ്ധീകരണം, ഗുരുവായൂർ.

രാജഗോപാലൻ, എൽ. എസ്. *ഈണവും താളവും.* കേരള കലാമണ്ഡലം കല്പിത സർവകലാശാല പ്രസിദ്ധീകരണം.

പിള്ള, കൃഷ്ണ. *കൈരളിയുടെ കഥ.* നാഷണൽ ബുക്ക് സ്റ്റാൾ, കോട്ടയം.

വിദ്യാസാഗർ, കെ. *അനുഷ്ഠാനം പുരോവൃത്തം, പൊരുള്.* ഡോ. കെ. വിദ്യാസാഗർ.

ആവേദകന്മാർ

ഗുരുവായൂർ കൃഷ്ണനാട്ടം കളരിയിലെ ആശാന്മാർ.